

Debatt

Arkeologisk kommunikation – ett angeläget forskningsfält

Arne B. Johansen har påtagit sig den otacksamma rollen att försöka förmå den svenska arkeologiska igelkotten att vakna och resa taggarna. Han oroar sig för att den ligger i alltför djup vinterdvala för att se alla faror som tornar upp sig runt omkring. Det är inget tvivel om att den johansenska ångesten är djupt känd. En och annan tagg har faktiskt också rest sig och därtill stuckit tillbaka. Jag syftar då på ett inlägg av Mats P. Malmer som jag i allt väsentligt sympatiserar med (1984a). Detta är egentligen inte något ytterligare inlägg i den av Johansen inledda debatten, men vad som sägs är inspirerat av de frågor som väckts av honom, senast betonade i *Fornvännen* 1984/3 — "Hvor ble debatten av?" Det gäller arkeologernas utbildning, resursfördelningen, forskningsbegreppet och hur forskning bör bedrivas, datateknikens roll m. m. Han slutar med vad som kan uppfattas som en anklagelse: "Har vi glemt att vor hovedjobb er å produsere ny kunnskap om fortidsmennesket?" Särskilt denna sista fråga har verkat stimulerande. Johansens synpunkter har lett mina tankar till juristprofessorn vid Yale Harold D. Laswells ofta citerade frågemodell för kommunikationsforskning: "Who, Says What, in Which Channel, to Whom, with What Effect?" (Laswell 1948). Även om Laswells modell har kritiserats för att vara för enkel och bl. a. inte ta hänsyn till omständigheterna kring och syftet med meddelandet kan den ändå vara till nytta när det gäller att analysera vad man skulle kunna kalla "det arkeologiska beteendet" varpå Johansens frågor kan sägas vara exempel. Poängen med en sådan studie är att betona att arkeologen inte lever i ett lufttomt rum utan istället medverkar i en kommunikationsprocess mellan människor, såväl kolleger som

politiker, beslutsfattare, amatörer och vad man brukar kalla den intresserade allmänheten. Arkeologens huvuduppgift kan därför aldrig vara att *enbart* "producera ny kunskap" (vad nu detta egentligen innebär?).

Ordet "kommunikation" kommer från latinets *communicatio* med betydelsen "ömsesidigt utbyte av något". Till svenskan har ordet kommit via engelska "communicate" som betyder meddela, överföra, delgiva. Kommunikation kan i detta sammanhang uppfattas som en process i vilken minst två personer utbyter ett betydelseinnehåll, som då blir gemensamt för dem. Kommunikation förekommer begreppsmässigt i två huvudformer "enskild kommunikation" resp. "masskommunikation". I det förra fallet menar man kommunikation mellan enskilda eller individer i en grupp med direkt kontakt med varandra. Det finns någon form av strukturerad relation mellan deltagarna — man utbyter åsikter. "Masskommunikation" rör ett större antal individer, oftast med mindre strukturerade relationer och det är mindre fråga om utbyte än om information som går i en riktning.

Kommunikationsforskning hör hemma inom beteendevetenskaperna med förankring i psykologi eller sociologi och med anknytning till många andra discipliner t. ex. pedagogik, pressforskning, informationsteknik m. fl. För arkeologins vidkommande har den anknytning i alla sammanhang.

Begreppet arkeologi har definierats av många forskare och givits såväl snäva ramar (Daniel 1957) som vida (Schiffer 1976). En grundläggande gemensam utgångspunkt torde dock vara den att det i det arkeologiska materialet finns förborgat någon form av information (jfr Malmer 1984b s. 265) och det är arkeologens uppgift att frigöra och förmed-

la denna till sin omvärld. I det arkeologiska forskningsarbetet har intresset naturligt nog kommit att inrikta sig direkt på de historiskt vetenskapliga problemen, på senare år med samhällsvetenskaplig anknytning. Man har så att säga gått direkt från frågeställning till material eller möjligen tvärtom, beroende på vilken tro man bekänner sig till. Det arkeologiska materialet har emellertid en egenskap som i några avseenden skiljer sig från andra besläktade vetenskapers källmaterial — nämligen att man sällan har möjlighet att återvända till det, för att kontrollera uppgifternas riktighet. I många fall kan en arkeologisk observation endast göras en gång på primärmaterialet och arkeologen måste således försöka häfta fast sin observation för framtiden i form av dokument. Det är sedan dessa dokument som kommer att utgöra källmaterialet och till vilket forskaren måste vända sig med sina frågor. Genom detta uppstår för arkeologin ett särskilt internt kommunikationsproblem.

Så åter till Laswells analysmodell. "Who" är förstås arkeologen, den som står för det meddelande som skall lämnas och därmed startar processen. Skall man vara grundlig bör givetvis ett studium av den arkeologiska kommunikationsprocessen börja med en granskning av arkeologen själv. Vad vet vi egentligen om honom eller henne? Vem blir arkeolog och varför? I vilken utsträckning styrs det arkeologiska arbetet av faktorer som arkeologens sociala bakgrund, könstillhörighet, politiska värderingar, förmåga till estetiska upplevelser, inlevelseförmåga, praktiskt handlag etc. etc.? Allt detta är kvaliteter som inte låter sig, mer än i begränsad omfattning, utläsas i akademiska betyg, men som ändå är av avgörande betydelse för arbetet. För att gå längre ändå — vad vet vi om de gränser som naturen sätter för den mänskliga iakttagelseförmågan, något som ju är helt avgörande för en vetenskap som i så hög grad förlitar sig till sinnesförmågor. Synförmågan, t. ex. som avtar med stigande ålder. (Jag har själv gjort den iakttagelsen att fyndmängden vid rensbordet ökade med ca 40 % när de medelålders "gubbarna" kompletterades med en sommarledig skolpojke i 12-årsåldern.) Ut-

bildning är en annan faktor av väsentlig betydelse. Men även slumpen lämnar stora bidrag till den arkeologiska kunskapen, liksom systematiskt letande av engagerade amatörer. De helt oväntade nya kunskaper vi på senare år fått om hållmålningar på Västkusten kan helt tillskrivas en ihärdig amatörarkeolog.

"What" är den arkeologiska informationen. Det kan återigen utan överdrift påstås att det är på detta område som de stora resurserna satsas. Från min speciella utgångspunkt som företrädare för Riksantikvarieämbetets dokumentationsverksamhet, är det en självklar och central arkeologisk uppgift att i samband med markexploatering ta tillvara och kommunicera arkeologiska observationer till om- och eftervärlden. Att detta inte bara är fullt möjligt utan också av vital betydelse har jag blivit övertygad om när jag i min egen forskning ofta utnyttjat äldre kollegers efterlämnade dokument — en mycket levande forskare för mig är Gabriel Gustafsson som t. ex. vidarebefordrat iakttagelser, som när han gjorde dem inte gav någon vettig mening för honom utan först senare när de kunde relateras till nya fakta, hos mig gav upphov till ny kunskap.

"The Channel" genom vilken det arkeologiska budskapet når mottagaren, är det enligt min mening, mest försummade området i all arkeologisk verksamhet trots att den utgör vårt kanske viktigaste arbetsfält. Om budskapet, läs den arkeologiska informationen, inte når sin adressat blir ju arbetet meningslöst. Man brukar säga att det arkeologiska informationsinnehållet i en fornlämning eller annat objekt är oändligt och att vi måste begränsa oss till ett urval. Man måste då också fråga sig: Vad styr begränsningen — är det budskapet eller kanalen?

Hur har vi det för övrigt med terminologin? Ett av neoarkeologins mest framträdande drag var den flora av mer eller mindre lånade nya termer som den chockade samtiden med. Har nytänkandet stimulerats redan av dessa?

Hur är det med rapporterna och publikationerna — har vi nått maximal effekt där? Hur många nås av KVHAA:s monografiserie — har någon försökt ta reda på det?

Och den internationella aspekten: Hur kan

universiteten tillåta att avhandlingar publiceras på svenska, när hela folket kan engelska? Varför är det så svårt att få fram en engelskspråkig tidskrift — det kan knappast bero på kostnaderna.

Och utställningarna — måste arkeologiska föremål ställas ut i skyltfönster eller akvarier? Vem bestämmer förresten vad som skall ställas ut — sändaren av budskapet eller kanalen? Vad kan man göra för att effektivisera det primära informationsflödet? Inom naturvetenskaperna t.ex. har datortekniken helt förändrat bilden. Genom databaser kan forskare kommunicera direkt över hela världen. Forskningsresultat får internationell spridning så fort de producerats i hjärnan och knappats in på terminalerna. Inom arkeologin där kan datortekniken tydligen även i sin allra primitivaste form uppfattas som ett hot mot forskningens frihet. För mig är *denna inställning* ett av de allvarligaste hoten mot forskningens frihet. Med en oavlatligt växande informationsmängd blir *tillgängligheten* det helt avgörande för forskarna. ADB-tekniken har revolutionerat andra områden och kommer förhoppningsvis att göra det inom arkeologin också, men det behövs forskning för att finna vägar att utnyttja de nya möjligheterna.

"To whom" står för avnämarna. Vad vet vi om dem — deras behov och intressen? Bryr vi oss överhuvudtaget om att fråga? När det gäller kollegerna får de acceptera vad som bjuds. Beträffande omvärlden är det väl på samma sätt? Här finns också plats för forskning — vem behöver arkeologi? varför? och i vilken form?

"With what effect" — Detta är en fråga som sällan ställs och nästan aldrig besvaras. Detta är nog ett område som borde ägnas större uppmärksamhet. Cost/benefit-studier kan vara magborstande och nyttiga, vilket bl. a. RRV är medvetet om.

Jag har därmed nått slutet på denna fragmentariska studie. Syftet har varit att fästa uppmärksamheten på hela den kommunikativa

processen inom arkeologin som måste studeras i ett sammanhang. Laswells analysmodell är endast en av många som skulle kunna användas — den har emellertid pedagogiska förtjänster, som jag hoppas framgått av vad som här har sagts. Jag tror att detta är ett viktigt forskningsfält och att det kanske går att formulera en särskild kommunikationsteori för arkeologin. Frågan är bara hur detta skall kunna åstadkommas? Det finns ett begrepp inom kommunikationsforskningen: gatekeepers. Med detta menas nyckelpersoner som styr och avgränsar informationsflödet. Vilka "gatekeepers" finns det inom arkeologisk forskning? Också detta kunde vara värt en studie.

Slutligen känner jag att jag trots allt inte kan lämna Johansens provokativa fråga: "Har vi glemt att vor hovedjobb er att produsere ny kunnskap om fortidsmennesket" — utan kommentar. Jag har svårt att förstå vad som menas med "kunnskapsproduktion" (Kanske ett kommunikationsproblem?). För mig är arkeologens roll mer att vara en som vidarebefordrar erfarenheter. Det är därför kommunikationsprocessen är av så avgörande betydelse.

Referenser:

- Daniel, G. 1967. *150 Years of Archaeology*. Oxford.
 Hård af Segerstad, P. 1983. *Information och kommunikation*. Uppsala.
 Laswell, H.D. 1948. *The Structure and Function of Communication in Society*. L. Bryson, red. *The Communication of Ideas*. New York.
 Malmer, M.P. 1984a. Arkeologisk positivism. *Fornvännen* 79.
 — 1984b. Prioriteringar i svensk arkeologi. *Fornvännen* 79.
 Nordenstreng, K. 1978. *Kommunikationsteori*. Stockholm.
 Schiffer, M.B. 1976. *Behavioral Archaeology*. New York, San Francisco, London.

Gustaf Trotzig
 Riksantikvarieämbetet
 114 84 Stockholm